

PAUL VAN TONGEREN

Willen sterven

*Over de
autonomie en het
voltooide leven*

Paul van Tongeren

WILLEN STERVEN

Over de autonomie en het voltooide leven

UITGEVERIJ **KOK** UTRECHT

I. INLEIDING: DE VRAAG

Wat wil iemand die zegt dat hij dood wil? Alleen al het stellen van de vraag lijkt een belediging voor degene die deze wens of wil kenbaar maakt. Het antwoord is toch met de vraag gegeven? Iemand die dood wil, wil immers gewoon dat: dood! Misschien – maar in dit essay houd ik voorlopig vast aan mijn vraag: wat wil degene die dood wil? Hopelijk wil de lezer het geduld opbrengen om zijn verbazing over mijn vraag niet onmiddellijk te laten leiden tot een afwijzing van mijn verwondering over die wens.

Het Franse werkwoord ‘essayer’, herinnert eraan dat een essay een poging is. In dit geval is het een poging om iets te begrijpen. Ik wil uiteindelijk proberen iets meer te begrijpen van wat iemand wil, als hij zegt dat hij dood wil. Bij uitbreiding richt ik me daarbij ook op degene die zich wil verzekeren van de middelen om een einde aan zijn leven te kunnen maken op het moment dat hij dat zal willen. Dat is immers iemand die zich voorstelt dat hij mogelijkerwijs ooit dood zal willen en die nu al wil zorgen dat hij op dat moment zal kunnen realiseren wat hij dan zal willen. Wat is dat voor een willen? Wat gebeurt er als iemand zoiets wil? Ik weet niet of ik op die vragen een antwoord zal vinden, maar hoop in ieder geval een antwoord te vinden op de vraag, waarmee ik zal beginnen, een die aan de eerste vraag nauw verwant, maar daarmee niet identiek is.

Een essay is immers ook, als we de term nemen in de zin waarin de aartsvader van het genre, Michel de Montaigne, hem bedoelde, een persoonlijke tekst. Het is een tekst waarin

de auteur iets van zichzelf probeert te begrijpen.³ Ik wil proberen te begrijpen waarom ik gefascineerd en geïrriteerd blijf door die vraag: wat wil iemand die zegt dat hij dood wil? En wat wil iemand die zich nu al wil verzekeren van wat nodig is om zijn toekomstige doodswil te realiseren? Waarom blijf ik maar denken dat die vragen gesteld moet worden, ondanks de schijnbaar vanzelfsprekende betekenis van die wil? Waarom denk ik dat die vragen aan de orde zijn en ten onrechte in feite niet of nauwelijks gesteld worden in het huidige debat over euthanasie en hulp bij zelfdoding?

Ik zal dus primair zoeken naar de redenen die ik heb om te denken dat het niet alleen mogelijk, maar zelfs van belang is om te vragen wat het betekent als iemand zegt dat hij dood wil of als iemand zich voorstelt dat hij dat in de toekomst zal willen. Ik hoop te kunnen laten zien dat die vragen niet dwaas zijn, zelfs als ze niet of niet volledig beantwoord kunnen worden.

Een poging om te begrijpen is onvermijdelijk verbonden met een oordeel. Filosofen zijn nogal eens bang om voor moralist uitgemaakt te worden en benadrukken dan dat zij in het geheel niet de bedoeling hebben om te oordelen. Dat lijkt me onnodig, onterecht en vaak onoprecht. Denken impliceert onvermijdelijk oordelen en daar is niets mis mee.

3 Als Montaigne in het voorwoord van zijn *Essays* (Amsterdam: Boom 1993) schrijft, dat hij ‘zelf de enige stof van [z]ijn boek’ is, en dat er ‘dan ook geen reden [is] waarom U [lezer] aan zulk een ijdele en onbeduidende materie uw tijd zou verdoen’ (p. 17) klinkt dat nog als een enigszins pedant spelletje. Maar wie de *Essays* leest, ziet dat hij wel degelijk meent wat hij ook in het laatste essay nog eens herhaalt: ‘Meer dan enig ander onderwerp bestudeer ik mijzelf’ (p. 1267).

Het zou in ieder geval bedrog zijn als ik de evaluatieve aspecten van mijn vraag zou ontkennen. Maar het is wel van belang om te zien wat voor een evaluatie of oordeel hier bedoeld is. Het gaat mij in ieder geval niet om een moreel oordeel over wat mensen willen of doen of zeggen, althans niet in de zin dat ik zou willen (of zelfs maar zou menen te kunnen) vaststellen wat iemand wel of niet mag doen of zeggen of denken inzake de wens om te sterven. Niet alleen mag iedereen denken en, binnen de grenzen van de wet, zeggen wat hij wil. Maar dat neemt niet weg dat een gedachte of een uitspraak mogelijkwijs niet klopt. Ik heb bijvoorbeeld het recht om mijn vragen te stellen, maar het is mogelijk dat mijn onderzoek ervan tot het oordeel leidt dat ze niet kloppen.

Ik zal in ieder geval niet tornen aan wat ook voor mij als een evidentie geldt, namelijk dat niemand mag beslissen over leven en dood van een ander. Ik vermoed alleen dat dat niet betekent dat we daar zelf wél over kunnen beslissen. De genoemde evidentie maakt mijn vraag vreemd en misschien irritant, het vermoeden dwingt me haar toch te stellen. De eventuele evaluatie die in het antwoord erop besloten ligt heeft betrekking op de kwestie of (of in hoeverre) die doodswens mogelijk is. *Kun* je wel dood willen? En als dat niet kan, moeten we dan niet zeggen dat die wil, die zich immers niettemin voordoet, ‘niet klopt’? Of althans dat de uitdrukking ervan niet betekent wat de spreker denkt dat zij betekent? En als dat zo is, als dat ‘oordeel’ klopt, zal het vervolgens consequenties hebben voor de manier waarop we met die vragen moeten omgaan.

Misschien is de lezer nu geneigd om mij toch van moralisme te verdenken: wie ben ik dat ik meen te kunnen zeggen wat iemand bedoelt met wat hij zegt! Mijn antwoord is simpel: wie is die lezer die volledig en zonder twijfel meent te weten wat de betekenis is van wat hij zegt? Wie uit de van-

zelfsprekendheid van het alledaagse spreken stapt en er even over nadenkt, zal die pretentie laten vallen.

Onder alle verschillen tussen filosofie en wetenschap is er één ding waarover ze het eens zijn, namelijk dat wat iets *is* niet samenvalt met wat het *lijkt*. Kennis en inzicht zijn maar mogelijk door te zoeken naar wat echt het geval is onder de schijn van wat het geval lijkt te zijn. Dat betekent voor het inzicht in menselijke wensen en voorstellingen: niet te blijven staan bij wat ze lijken te zeggen. Zoals de literatuurwetenschap ervan doordrongen is dat de bedoeling van een auteur slechts één interpretatie van de tekst is, die ons er niet van kan weerhouden te zoeken naar andere betekenissen van die tekst; en zoals een arts niet alleen het recht heeft, maar zelfs de plicht om niet te blijven staan bij wat de patiënt zelf zegt over zijn kwaal, maar door moet vragen en bereid moet zijn de opgesomde kwalen als symptomen te zien van wat zich daaronder afspeelt; zo kan ook de filosofie niet anders dan niet zonder meer te accepteren dat als iemand zegt dat hij dood wil, de betekenis daarvan samenvalt met wat zo iemand expliciet zegt. Ook de filosoof zal toch mogen, zelfs moeten vragen naar wat dat eigenlijk betekent.

Een van de verschillen tussen filosofie en wetenschap ligt misschien hierin: de laatste zou, eerder dan de eerste, kunnen menen door dat vragen naar wat onder de schijn ligt, tot echte kennis te komen. Ik schrijf met opzet 'zou kunnen', want in feite zal er vaak meer voorzichtigheid en voorlopigheid in de wetenschap te vinden zijn dan in de filosofie. Maar minstens idealiter blijft de filosofie in dit opzicht het sterkst aan Socrates verplicht. Hij wist dat hij slechts wist dat hij niet wist en dus moest blijven vragen. Het is onterecht en onoprecht om het pretentieuze oordeel te ontkennen in deze vorm van bescheidenheid, want weten niet te weten is beter weten dan menen te weten wat je niet werkelijk weet. Maar

*‘Wie anders dan ik zelf
zou het recht hebben om te
beslissen over mijn leven?’*

**WAT BETEKENT HET
ALS IEMAND ZEGT DAT
HIJ DOOD WIL?**

In dit essay wordt de notie autonomie nader onderzocht, evenals het begrip van de wil, dat een centrale rol speelt in die veronderstelde autonomie. In existentiële keuzesituaties stuit de autonomie op haar grenzen. Aan de hand van Augustinus, Nietzsche en Hannah Arendt wordt de filosofie ingezet voor een verheldering van problemen die schuilgaan achter de vanzelfsprekendheden van de eigen tijd.

ISBN 978 90 435 2945 7 NUR 730

9 789043 529457

www.kok.nl

KOK